

Leveleskönyv 1956—88

Egy korszak... leveleiben 1956—88, a kötet alcíme. Kevés izgalmasabb olvasmány fordult meg a kezemben — beleértve az 1956-ról szóló könyveket is. Kitűnő maga a szerkesztők: Horgas Béla és Levendel Júlia ötlete. Mint „profi” olvasónak, aki tíz éve (újságíróként) maga is írásból él (ahogy lehet) állandó gondom, hogy vajon az utókor miként fog ítélkezni rólunk? Milyen írások alapján? Tükörözi-e az irodalom (filmről, máról, képzőművészetről most ne essék szó), már a megjelent ennek a három évtizednek a félelmeit, elhallgatásait, elhallgattatásait, szégyeneit, félbeharapott, fülbe sűgött, bor mellett elzsörtőlődött keserveit? Nyilvánvalóan nem, s erről nem mindig, nemcsak az írástudók tehetnek. Nem (csak) arról van szó, hogy — noha törekszünk rá — a teljességet soha nem érjük el. Egy irodalmi (tokaji) tanácskozáson hangzott el (1989 őszén), hogy hol vannak a remekművek, a betiltottak, az asztalfiókok mélyére rejtettek? A kérdés kissé (naívan?) provokatív, de nem teljesen indokolatlan. Ma többtucatnyi (új) folyóirat és könyvkiadó kapva kapna az eldugott opuszok után. Nincsenek?

S ha nincsenek, az se csoda. A válasz éppen ez a könyv, ez a levélválogatás. Arra például, hogyan alakult ki az a „belső cenzúra”, amely még embrió, nascens állapotában elnyomja, kiheréli a lázadó gondolatot. **Eörsi István** levelezésére utalok itt Kardos Györggyel, a nagyhatalmi könyvkiadóval, Csoóri Sándor, Horgas Béla—Levendel Júlia—Levendel László küzdelmére a lapalapítáért. Mennyi energia, szivósság szükségeltetett, s mennyi megalkuvás, mindenesetre a lojalitás bizonygatása a botmerev pártállamhoz, állampárthoz. A korszak csaknem minden érdemleges írástudójától közöl levelet a kötet. Megrendítőeket, vérlázítókat, de mindenképpen tanulságosakat. A sort Déry Tibor — és felesége — börtönlevelei kezdik. Egy klausztrófiában szenvedő idős be-

teg ember jankiáltásai, s élete párjának rajongó válasza, hogy életben tartsa valahogyan, a szabadulásig. De ez az érzés; a klausztrófia, azaz a bezártsága megkinozza a kötet minden szerzőjét, sőt olvasóját is. A kor egyik slágerfilmjéből (Kovács András: Falak) kölcsönözve a képet, a falak valóban mintha gumiból lettek volna, de nem tágultak a döntésétől, hanem pulzáltak, tágultak — összehúzódtak. Ezzel nemhogy enyhítették, de — már-már a tébolyig — csak növelték a bezártság érzését. Mindenesetre a hatalom a legváltozatosabb, legraffináltabb, olykor brutális eszközökkel (is) gondoskodott arról, hogy az állampolgár ne feledkezhesen meg a falakról. Számos példát (levelet) idézhetnénk, de legyen elég a kötetzáró Lengyel László levél, amelyet a pártból való kizárása után — intézett a XIV. kongresszusnak és a Központi Ellenőrző Bizottságnak. Micsoda anarchizmus! Maga a kizárás, s annak módja is! Ezt nem csupán a mai tudásunk mondatja, miután az említett párt, ama kongresszuson fölszámolta önmagát, mert annak érezte ezt egy ország közvéleménye a kizárás idején is. Hajdan, a buta királyok levágatták a rossz hírt hozó hírnök fejét. Az a párt, az a hatalom a saját, legjobb híveit rekesztette ki soraiból csupán, mert ki merték mondani, hogy a király már régóta meztelen... Ez a levélgyűjtemény azonban két dolgot is dokumentál. Mindenekelőtt azt, hogy a falak ellenére is létezett civil társadalom, ha megnyomorítottan, tudathasadásosan is. Létezett egy gondolkodó, felelős értelmiségi réteg, amely nem adta föl a reményt és a küzdelmet. A másik tény is nyilvánvalóvá lesz az Aczélhoz, Óvárihoz stb., írott levelekből: ez a hatalom messze nem ártatlan, nem védekezhet azzal, hogy nem tudott a bajokról, mert nem szóltak neki. Dixi et salvavi animam meam... A történelem azonban nem ad fölmentést.

Horpácsi Sándor